

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikli, *el-A'lam*, II, 134-135; Anwar al-Sadat, *Révolte Sur le Nil*, Paris 1957; Selâhaddin el-Müneccid, *Sûriye ve Mısır: Beyne'l-vaħde ve'l-infişâl*, Beyrut 1962; Ahmet Abu el-Feth, *Mısır İhtilâlinin İcüzü ve Nasır* (trc. Nusret Kuruoğlu), İstanbul 1965; J. Lacouture, *Nasser*, Paris 1971; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara 1972, s. 33-36, 72-76, 91-99, 154-158; M. Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası* (trc. Berin Büktaş), Ankara 1974; a.mlf., *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu* (trc. Melek Ulagay — Nakiye Boran), İstanbul 1977, s. 59-165; J. C. B. Richmond, *Egypt 1798-1952*, New York 1977, s. 217-226; P. Balta — C. Rulleau, *La Vision nassérienne*, Paris 1982; P. J. Vatikotis, *The History of Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak*, London 1985, s. 372-411; Ekmeleddin İhsanoğlu, *A Review of School History Books in Egypt Between 1912-1980 on Relations of the Ottoman State With the Arab World*, İstanbul 1986, s. 85-118, 331-340; Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara 1989, s. 116-273; Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul 1990, s. 9-120; Semih Tiryakioğlu, "Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri", *Stratejik Etütler Bülteni*, XIII/65, Ankara 1970, s. 68-100; *Mv. A*, I, 641; A. Abdel-Malek, "Nasser (Gamal Abdel-)", *EUn*, XI, 558-559; D. Hopwood, "Abd al-Nâsir", *El² Suppl.* (Fr.), s. 5-9; Nazım Güvenç, "Cemal Abdü'n-Nasır", *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, V, 1482-1483.

DAVUT DURSUN

CEMAL AMÂSİ

Fâtih Sultan Mehmed devri
hattatlarından.

Asıl adı Mehmed Cemâleddin olup Şeyh Hamdullah'ın dayızadesidir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Hattat tezkiyelerinde seksen yıl yaşadığı kaydedil-

diğine göre 835-840 (1432-1437) yılları arasında doğmuş olmalıdır. Anadolu'nun yedi üstadından (esâtize-i Rûm) kabul edilir. Aklâm-ı sitteyi babası Celâl Amâsî'den öğrenerek icâzet aldı. Nesihte Şeyh Hamdullah yolunda kendine has bir tavra sahip olmuştur. Zamanında sülûs, nesiht ve rikâ' hatlarını en güzel şekilde yazanlardandı. İstanbul'da Nihat Karani hat koleksiyonunda bulunan "Duâ-i Üsbüyye"si, onun muhakkak ve rikâ' hatlarında eriştiği mükemmelliği göstermektedir. Amasya'da Beyazıt Camii kubbe göbeğine müsenâ celî hatla Fetih sûresini yazdığı *Gülzâr-ı Savâb*'da bildirilmekteyse de kubbe tamir gördüğü için bu yazı şimdi mevcut değildir. Ayrıca İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı (nr. 97), 913 (1507) yılında yaşlılık döneminde yazdığı bir mushafı bulunmaktadır. Cemal Amâsî, Şeyh Hamdullah, Muhyiddin ve Abdullah Amâsî gibi Osmanlı hat üslûbunun teşekkülünde öncülük etmiş bir hattattır. Kardeşi Celalzâde Muhyiddin Amâsî hakkında söylenmiş bir methiyenin son beytinde Cemal Amâsî'nin de hat sanatındaki mevkii şöyle dile getirilmiştir: "Karında-şı Cemâl'in hattı dahi / Teberrükdür Sifâhân u Herî'de".

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 397; Suyulcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 30; *Gülzâr-ı Savâb*, s. 54; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 82; Mustafa Hilmi Efendi, *Mizânü'l-hat*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 812, s. 144, 145; *Amasya Târîhi*, I, 219; Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 22; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 47; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 614.

MUHİTTİN SERİN

CEMAL EFENDİ, Aksaraylı

(ö. 1946)

Okuduğu ezanlarla
meşhur olan başmüezzin
ve mevlidhan.

İstanbul'da doğdu ve orada yaşadı. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi yoksa da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bir belgede görülen 1297 (1880) kaydını onun doğum yılı olarak kabul etmek mümkündür. Babası, Üsküdar'daki Atik Vâlide Sultan Camii müezzinini iken bir sabah ezanını Yıldız Sarayı'ndan dinleyen Pertevniyal Vâlide Sultan'ın isteği üzerine irâde-i seniyye ile Aksaray Vâlide Camii başmüezzinliğine tayin edilen "Nalınca Hâfız"dır. Cemal Efendi adliyyede mubassır iken babasının vefat ettiği gün okuduğu bir ezandan sonra cemaatin isteği üzerine Vâlide Camii başmüezzinliğine getirildi. Son zamanlarındaki rahatsızlığı sebebiyle görevinden ayrılmaya kadar bu camide müezzinlik vazifesini sürdürdü. Devrin ünlü hâfızlarından biri olarak soyadı kanunundan sonra Gürses soyadını aldıysa da "Hâfız Cemal" olarak şöhret buldu. 11 Mayıs 1946'da İstanbul'da vefat etti.

Tabii bir ses güzelliğine sahip olan, zamanın önde gelen mevlidhan ve na'thanlarından Hâfız Cemal Efendi, asıl şöhretini tiz perdelerden okuduğu ezanlarla yapmıştır. Arkadaşlarından tarihçi ve müzikşinas Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hâfız Sâmî Merhum* adlı eserinde ondan bahsederken, "Yalnız ezan okumak için yaratılmış, ezanda bir Bilâl-i Sâni idi. Mevlid nasıl ki Sâmî'de (Hâfız Sâmî) en ulvî sesini kaybetmiş ise ezan okumak da Hâfız Cemal ile gitmiştir. Cemal ezan okumaya başlayınca bütün muhit vecd içinde titrerdi. Ezan bitinceye kadar evler, yollar, meydan mutlak bir sükût içinde kalırdı" demektedir. Süleymaniye Camii müezzinleriyle karşılıklı olarak okuduğu sabah ezanları da meşhurdur. Millî Mücadele'yi takiben "Şehitlikleri İmar Cemiyeti" tarafından Anafartalar'da Çanakkale şehidleri için mevlid okumak üzere davet edilen heyette yer alan Hâfız Cemal'in Gelibolu önlerinde vapurdan okuduğu sabah ezanı, hâfizalarda derin iz bırakan bir okuyuş olarak kaynaklara geçmiştir. Yurt içinden ve yurt dışından gelip onun ezan ve salâsını dinlemek için minare dibinde bekleyenlerin bulunduğu da şifâhî rivayetler arasındadır. Cemal Efendi'nin ezan

Cemal Amâsî'nin nesh hattı ile yazdığı Mushaf-ı Şerif'ten Bakara sûresinin ilk âyetleri ve mushafın hatt-ı icâze ile ketebe sayfası (TIEM Ktp., nr. 97)

Aksaraylı
Hâfız
Cemal
Efendi

okuma tavrı, bu camide kendinden sonra gelen müezzinler tarafından uzun müddet devam ettirilmişse de günümüze kadar ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evkaf Umum Müdürlüğü Hayrat Hademesi Maaş Defterleri, 1937-38, s. 184; 1939-40, s. 178; 1941-42, s. 178; 1943-44, s. 173; 1945-46, s. 177; Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sâmi Merhum*, İstanbul 1947, s. 97-104; Ergun, *Antoloji*, II, 634; *Türkiye Maarif Tarihi*, V, 1832; Rıdvan Lâle, "Üstat ve Maruf Bestekâr Zeki Arif Bey", *TMD*, sy. 35 (1950), s. 16-17; H. Zeki Altın, "Hafız Cemâl (Aksaraylı)", *Kök*, II/14, İstanbul 1982, s. 23; R. Ekrem Koçu, "Cemal Efendi (Aksaraylı Hâfız)", *İst.A*, VI, 3438-3439; Öztuna, *BTMA*, I, 175.

NURİ ÖZCAN

CEMÂL-i HALVETİ

(جمال خلوتی)

(ö. 899/1494)

Halvetiyye tarikatının Cemâliyye kolunun kurucusu ve bu tarikatın İstanbul'daki ilk temsilcisi, âlim ve şair.

Çelebi Halife diye meşhur olan Cemâl-i Halvetî'nin tam adı Ebül-Füyûzât Muhammed b. Hamîdüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddin el-Aksarayî'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye ve Osmanlı Müellifleri*'nde Amasya'da doğduğu kayıtlı ise de diğer kaynaklar onun Aksaray'da doğduğunda birleşirler. İlk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra İstanbul'a gitti. Medrese ilimleriyle meşgul olurken tasavvufî hayata meyletti. *Sefîne*'ye göre (III, 230) Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden olup Hacı Halife diye tanınan Seyyid Abdullah el-Kastamonî'ye intisap etti. Sülûkünü tamamladıktan sonra icâzet aldı. Bir müddet sonra içinde duyduğu tatminsizliği gidermek için yollar aramaya başladı. Önce Karaman'da olduğunu duyduğu Alâeddin Halvetî'nin

müridi Abdullah Karamanî'ye, onun ve-fatından sonra da Tokat'a giderek Ümmî Şeyh Tâhîrzâde'ye intisap etti. *Nefahâtü'l-üns ve eş-Şekâ'ik*'ta Tokat'ta yaşadığı çetin riyâzet hayatı ile ilgili dikkat çekici bilgiler vardır. Daha sonra Bakü'de bulunan Halvetiyye'nin ikinci piri Seyyid Yahyâ Şîrvânî'den istifade etmek üzere yola çıktı. Onun vefat haberi üzerine Molla Pîrî diye bilinen halifesi Muhammed Bahâeddin Erzincânî'ye intisap etti. İcâzetnâmesini aldıktan sonra bir süre Amasya'da hizmet veren Cemâl-i Halvetî, II. Bayezid ve Koca Mustafa Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a geldi. Önce Ayvansaray'da Gül Camii'nin yanında, daha sonra da Kocamustafapaşa'daki dergâhta postnişin olarak irşad vazifesinde bulundu. Padişah tarafından veba hastalığına yakalananlara dua etmesi için kırk dervişle beraber hacca gönderilen Çelebi Halife, yerine Sünbül Sinan'ı vekil bırakarak yola çıktı. Yolda Tebük yakınlarında vefat etti. Vefatına, "kad mâte şâh-ı evliyâ" (899) cümlesine tarih olarak düşürülmüştür.

Cemâl-i Halvetî'nin tasavvuf tarihi ve Anadolu'da gelişen tasavvufî düşünce açısından en önemli özelliği, Halvetiyye tarikatının İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi olmasıdır. Hüseyin Vassâf'a göre İstanbul'da ilk Halvetî âyinini Cemâl-i Halvetî icra etmiştir (*Sefîne*, III, 229).

Tasavvuftan başka tefsir ve hadisle de meşgul olan ve aynı zamanda şair olan Çelebi Halife kısa zamanda İstanbul'un meşhur şeyhlerinden biri olmuştur. II. Bayezid'in Amasya valisi iken onunla tanışması, valinin kapucubaşısı Mustafa Ağa'nın (Koca Mustafa Paşa) şeyhe mürid olması, onun İstanbul'daki durumunu hazırlayan sebeplerin başında sayılmaktadır.

"Mefhar-ı aktâb-ı devrân" diye anılan Cemâl-i Halvetî, *Envârü'l-kuşûb* adlı risâlesinin ilk satırlarında İsrâ sûresinin 70-72. âyetlerini naklettikten ve bu âyetlere işâri izahlar getirdikten sonra tasavvufî hayattaki yedi mertebeyi bunlara dayandırmıştır. Bu mertebeler şunlardır: Sadr, kalb, ruh, sir, fenâ fillâh, hayret, fenâ filfenâ. Ona göre bu mertebeler sırayla şu seyr çeşitleri ile ilgilidir: Seyr ilellah, seyr lillâh, seyr alellah, seyr billâh, seyr maallah, seyr fillâh, seyr anillâh (Harîrzâde, I, vr. 247^b-254^b). Aynı risâlede Mü'minûn sûresinin ilk on bir âyetinden hareketle etvâr-ı seb'a diye meşhur olan yedi tavrı açıklamıştır. Bu tavırlar şunlardır: Sadr, kalb, ruh, sir,

tevhid-sırrü's-sır, hayret, fenâü'l-fenâ-cem'u'l-cem'. Bu tavırlar açıklanırken başka âyet ve hadisler de delil olarak gösterilmiştir.

Mü'minûn sûresinin, "İşte onlar, temelli kalacakları firdevs cennetine vâris olanlardır" meâlindeki 11. âyetini açıklarken dört çeşit cennetten bahsetmiştir. 1. Cennetü'l-ef'âl. Cennetü'n-nefs diye de adlandırılan bu cennet amel-i sâilihle karşılık maddî arzuları tatmin eden bir cennettir. 2. Cennetü'l-vârise. Cennetü'l-ahlâk adını da alan bu cennet Hz. Peygamber'e samimi olarak tâbi olmakla kazanılır. 3. Cennetü's-sîfât. Cennetü'l-kabz diye de adlandırılan bu cennet ilâhî isim ve sıfatların tecellilerinden meydana gelir. 4. Cennetü'z-zât. Cennetü'r-rûh diye de adlandırılır. İlahî cemâlin müşâhedesiyle içiçe olan bu cennet ancak tezkiye, tasfiye ve tecliyeye ile gerçekleştirilir.

Cemâl-i Halvetî'nin Sünbül Efendi'den başka meşhur halifeleri şunlardır: İdris Efendi, Cemal Efendi, Kasım Efendi, Alâeddin-i Uşşâki, Hayreddin Tokadî, Üveys Dede, Cemşâh-ı Karamânî, Sinân-ı Erdebîlî, Muslihuddin Efendi, Selâhaddin Efendi, Bayezid Halife, Ali Dede, Dâvud Dede (Hüseyin Vassâf, III, 233).

Cemâl-i Halvetî'nin kurucusu olduğu Cemâliyye tarikatı Halvetiyye tarikatının dört ana şubesinden biridir. Cemâliyye'den Sünbüliyye, Şâbâniyye, Assâliyye ve Bahsiyye adlı dört talî kol doğmuş, bunlardan Şâbâniyye birçok alt kola ayrılmıştır.

Eserleri. Cemâl-i Halvetî Osmanlı döneminde en çok eser yazan sülfillerden biridir. Bundan dolayı onu sadece Halvetiyye'nin değil genelde tasavvuf ve tarikat kültürünün tanınması ve yaygınlaşmasında eserleriyle katkıda bulunan sülfillerden biri olarak görmek gerekir. Eserlerinin hemen hepsini Arapça olarak kaleme alan Cemâl-i Halvetî'nin risâlelerinin çoğu bazı sûre ve âyetlerin tasavvufî tefsir ve yorumlarıyla ilgilidir. 1. *Tefsîrü'l-Fâtûha ve'd-Duhâ*, 2. *Risâletü hüviyyeti'l-muflaka*, 3. *Te'vîlü "hubbü'd-dünyâ re'sü külli hafti'tin"* (bu üç eser Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1352'de kayıtlı mecmua içindedir). 4. *Kitâbü'n-Nûriyye*. Âyetü'l-kürsî'nin tefsiridir (bu eser ve bundan sonraki on bir eser Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 686'daki mecmua içindedir). 5. *Risâletü'l-kevseriyye*. Haşr sûresinin son âyetlerinin atvâr-ı seb'a* açısından